

بررسی تجارت خارجی محصولات بخش کشاورزی طی برنامه‌های سوم و چهارم توسعه

دفتر تحقیقات و سیاست‌های بخش‌های تولیدی

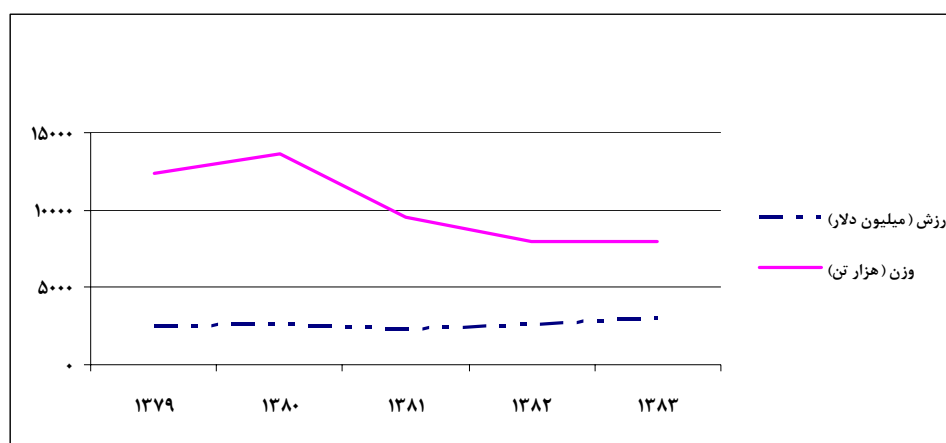
حسین جلیل‌پیران^۱

بخش کشاورزی حدود ۱۵ درصد تولید ناخالص داخلی، ۲۵ درصد صادرات غیرنفتی، ۲۰ درصد اشتغال کشور و بیش از ۹۳ درصد غذای کشور و مواد اولیه بسیاری از صنایع کشور را تأمین می‌کند. از این منظر نقش بخش کشاورزی در ایجاد فرصت‌های شغلی، بهبود ضرایب امنیت غذایی، کاهش وابستگی به خارج و ارزآوری ممتاز است. این در حالی است که بخش کشاورزی علیرغم تراز تجاری منفی آن طی سال‌های برنامه‌های سوم و چهارم توسعه از پتانسیل‌های قابل‌توجهی در تولید و فرآوری محصولات زراعی، باغی و دامی برخوردار است و در صورت تنظیم راهبردهای تجاری مناسب در این بخش می‌تواند در ارزآوری و بهبود تراز تجاری نیز نقش مثبتی ایفا نماید.

عملکرد تجاری بخش کشاورزی در برنامه سوم توسعه (۱۳۷۹-۱۳۸۳) واردات

بررسی وضعیت واردات بخش کشاورزی طی برنامه سوم توسعه نشان می‌دهد که طی خشکسالی‌های دو سال اول برنامه سوم توسعه، واردات از حدود ۱۲/۴ میلیون تن در سال ۱۳۷۹ به ۱۳/۶ میلیون تن در سال ۱۳۸۰ افزایش یافته و آنگاه با روند کاهشی به حدود ۸ میلیون تن در سال ۱۳۸۳ رسیده است، به گونه‌ای که در سال انتهایی برنامه سوم توسعه مقدار واردات ۳۵/۹ درصد نسبت به سال ابتدایی برنامه کاهش می‌یابد. با این حال به دلیل روند افزایش قیمت اغلب محصولات کشاورزی در بازارهای بین‌المللی طی این دوره

ارزش واردات طی برنامه سوم توسعه از روند افزایشی برخوردار بود، به طوریکه ارزش واردات محصولات کشاورزی از حدود ۲/۵ میلیارد دلار در سال ۱۳۷۹ به بیش از ۳ میلیارد دلار در سال ۱۳۸۳ رسید.

نمودار ۱. روند مقدار و ارزش واردات طی برنامه سوم توسعه (۱۳۷۹-۱۳۸۳)

میانگین حجم واردات محصولات کشاورزی طی برنامه سوم توسعه حدود ۱۰/۳ میلیون تن بوده است. این در حالی است که به رغم روند کاهشی حجم واردات این محصولات از سال دوم برنامه سوم توسعه، ارزش واردات کشور از رشد سالانه حدود ۴/۳ درصدی برخوردار شده است. به طوری که قیمت هر تن واردات محصولات کشاورزی با میانگین نرخ رشد سالانه ۱۶/۵ درصد از ۲۰۷/۳ دلار به ۳۸۲/۱ دلار افزایش یافته و میانگین ارزش سالانه واردات محصولات کشاورزی در طول برنامه سوم توسعه به ۲/۶ میلیارد دلار بالغ گردید. اقلام عمده وارداتی در برنامه سوم توسعه را گندم، ذرت، برنج، قند و شکر، روغن نباتی و کنجاله تشکیل داده است.

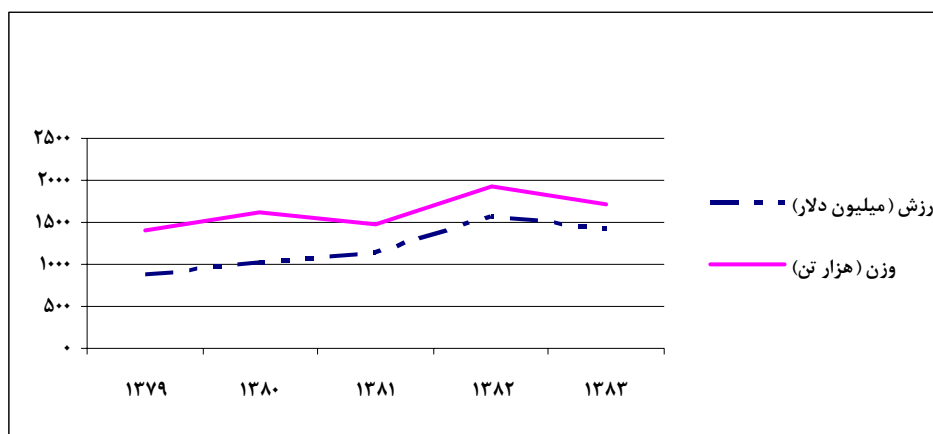
جدول ۱. روند واردات بخش کشاورزی طی دوره (۱۳۷۹-۱۳۸۳)

سال	ارزش (میلیون دلار)	وزن (هزار تن)	قیمت واردات به ازای هر تن (دلار)
۱۳۷۹	۲۵۶۴	۱۲۳۶۷	۲۰۷/۳
۱۳۸۰	۲۶۵۰	۱۳۵۹۹	۱۹۴/۷
۱۳۸۱	۲۳۳۹	۹۵۴۸	۲۴۵
۱۳۸۲	۲۵۹۸	۷۹۸۶	۳۲۵/۳
۱۳۸۳	۳۰۲۹	۷۹۲۶	۳۸۲/۱
میانگین برنامه سوم			۲۷۰/۹
میانگین نرخ رشد سالانه			۱۶/۵

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران.

صادرات

در پرتو استراتژی جهش صادراتی در برنامه سوم توسعه، صادرات مواد غذایی و کشاورزی روندی افزایشی را تجربه کرد، به طوری که حجم صادرات محصولات کشاورزی طی برنامه سوم توسعه از روند رو به رشدی برخوردار بود و از ۱/۴ میلیون تن در سال اول برنامه به ۱/۷ میلیون تن در سال پایانی افزایش یافت. مهم ترین اقلام صادراتی کشور، پسته، خرما، کشمش، زعفران و برخی از انواع میوه ها بوده است.

نمودار ۲. روند مقدار و ارزش صادرات طی برنامه سوم توسعه (۱۳۷۹-۱۳۸۳)

همچنین، با افزایش قیمت های جهانی اغلب محصولات کشاورزی در بازارهای جهانی طی برنامه سوم توسعه، قیمت صادراتی هر تن محصولات کشاورزی از ۶۱۷/۴ دلار در سال ۱۳۷۹ با میانگین نرخ رشد سالانه ۷/۸ درصد به ۸۳۲/۷ دلار افزایش یافت و بدین ترتیب در حالی که حجم صادراتی محصولات کشاورزی کشور از نرخ رشد متوسط سالانه ۸/۴ درصد برخوردار بود ارزش صادراتی محصولات کشاورزی کشور از رشد ۱۲/۹ درصدی برخوردار گردید و ارزش صادرات از ۸۷۳ میلیون دلار در سال ۱۳۷۹ به بیش از ۱/۴ میلیارد دلار در سال ۱۳۸۳ افزایش یافت. به طور کلی میانگین قیمت صادراتی یک تن محصولات کشاورزی در طول برنامه سوم توسعه ۷۳۳ دلار بوده است که ۲/۷ برابر متوسط قیمت واردات می باشد.

جدول ۲. روند صادرات کالای کشاورزی و مواد غذایی طی دوره (۱۳۷۹-۱۳۸۳)

سال	ارزش (میلیون دلار)	وزن (هزار تن)	قیمت صادرات به ازای هر تن (دلار)
۱۳۷۹	۸۷۳	۱۴۱۴	۶۱۷/۴
۱۳۸۰	۱۰۲۰	۱۶۱۸	۶۳۰/۴
۱۳۸۱	۱۱۵۴	۱۴۸۵	۷۷۱/۱
۱۳۸۲	۱۵۷۸	۱۹۴۰	۸۱۳/۴
۱۳۸۳	۱۴۱۹	۱۷۰۴	۸۳۲/۷
متوسط برنامه سوم	۱۲۰۹	۱۶۳۲	۷۳۳
میانگین نرخ رشد سالیانه	۱۲/۹	۸/۴	۷/۸

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران و نتایج تحقیق.

تراز تجاری

بررسی تراز تجاری طی سال‌های برنامه سوم توسعه نشان می‌دهد که از ابتدای برنامه سوم توسعه تا سال ۱۳۸۲ تجارت بخش کشاورزی و مواد غذایی به نفع صادرات دگرگون شد. طی این دوره زمانی (۱۳۷۹-۱۳۸۲) کسری تراز تجاری محصولات کشاورزی و غذایی از ۱۶۹۱ میلیون دلار به ۱۰۲۰ میلیون دلار کاهش یافت و نسبت ارزش صادرات به واردات محصولات کشاورزی از ۳۴ درصد به حدود ۶۱ درصد افزایش یافت. با این حال در سال پایانی برنامه سوم توسعه روند افزایشی صادرات محصولات کشاورزی و مواد غذایی متوقف شد و با کاهش آن تراز تجاری این محصولات مجدداً با کسری ۱۶۱۰ میلیون دلاری مواجه شد.

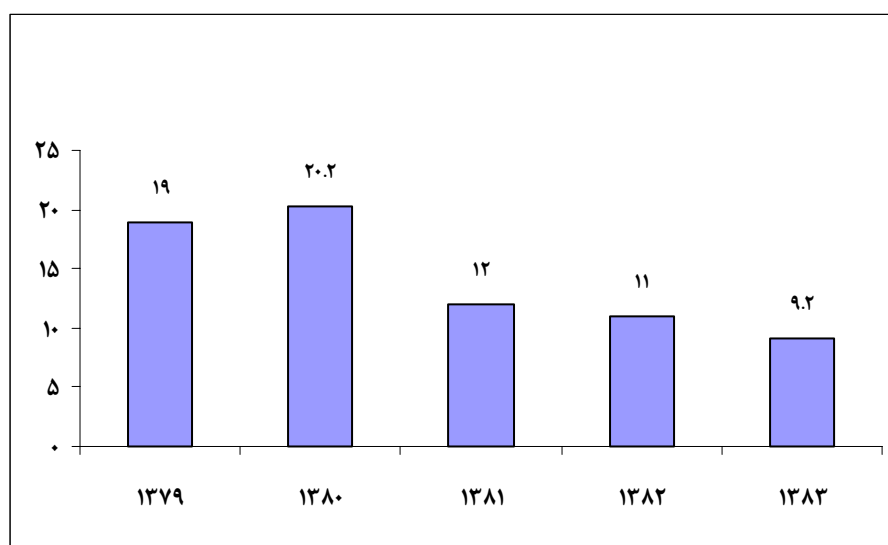
جدول ۳. وضعیت تراز تجاری بخش کشاورزی طی دوره (۱۳۷۹-۱۳۸۳)

سال	مقدار تولید (هزار تن)	حجم تجارت (میلیون دلار)	تراز تجاری (میلیون دلار)	نسبت ارزش صادرات به واردات (درصد)	نسبت واردات به تولید (درصد)
۱۳۷۹	۶۵۰۶۰	۳۴۳۷	-۱۶۹۱	۳۴/۰۵	۱۹
۱۳۸۰	۶۷۴۶۰	۳۶۷۰	-۱۶۳۰	۳۸/۴۹	۲۰/۲
۱۳۸۱	۸۰۲۰۰	۳۴۹۳	-۱۱۸۵	۴۹/۳۴	۱۲
۱۳۸۲	۸۵۷۴۰	۴۱۷۶	-۱۰۲۰	۶۰/۷۴	۱۱
۱۳۸۳	۸۶۷۷۵	۴۴۴۸	-۱۶۱۰	۴۶/۸۵	۹/۲
متوسط برنامه سوم	۷۷۰۴۷	۳۸۴۵	-۱۴۲۷	۴۵/۸۸	۱۳/۳

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران و نتایج تحقیق.

بررسی نسبت واردات به تولید محصولات کشاورزی

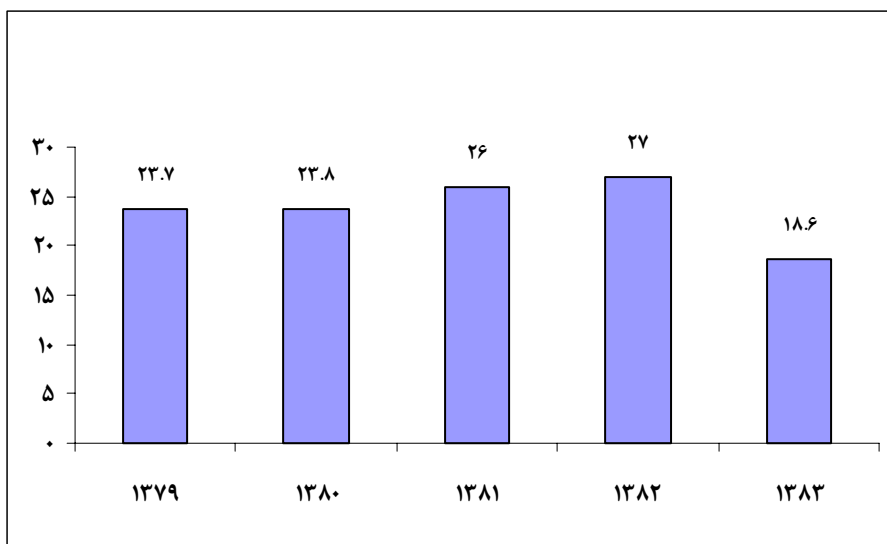
بررسی نسبت مقدار واردات به تولید محصولات کشاورزی طی برنامه سوم توسعه نشان می‌دهد که در طول برنامه سوم توسعه این نسبت بجز در سال ۱۳۸۰ پیوسته در حال کاهش بوده است و از ۱۹ درصد در سال ۱۳۷۹ به ۹/۲ درصد در سال پایانی برنامه رسیده است.

نمودار ۳. نسبت واردات به تولید طی برنامه سوم توسعه (۱۳۷۹-۱۳۸۳)

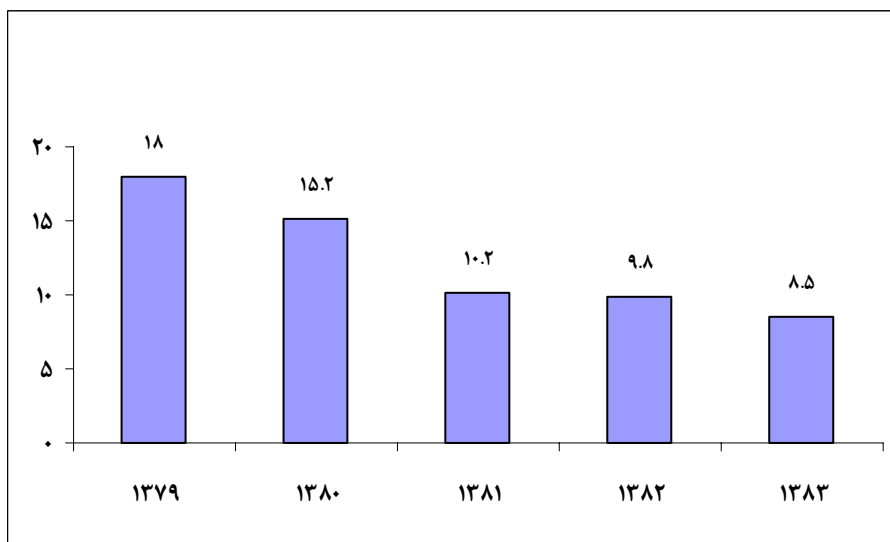
سهم واردات و صادرات محصولات کشاورزی از کل واردات و صادرات غیرنفتی

بررسی روند سهم واردات و صادرات محصولات کشاورزی از کل واردات و صادرات غیرنفتی کشور نشان می‌دهد که در چهار سال ابتدایی برنامه سوم توسعه پیوسته سهم صادرات محصولات کشاورزی و مواد غذایی از کل صادرات غیرنفتی در حال افزایش بوده و از ۲۳/۷ درصد به ۲۷ درصد افزایش یافته است، اما در سال پایانی برنامه سوم سهم صادرات محصولات کشاورزی از کل صادرات غیرنفتی به ۱۸/۶ درصد کاهش یافته است. با این حال، در مجموع سهم صادرات محصولات کشاورزی از صادرات غیرنفتی در برنامه سوم بالغ بر ۲۳/۹ درصد بوده است.

نمودار ۴. سهم صادرات بخش کشاورزی از صادرات غیرنفتی طی برنامه سوم توسعه (۱۳۷۹-۱۳۸۳)

این در حالی است که سهم واردات محصولات کشاورزی از کل واردات کشور با یک روند کاهشی از ۱۸ درصد در سال ۱۳۷۹ (سال آغاز برنامه سوم توسعه) به ۸/۵ درصد در سال ۱۳۸۳ (سال پایانی برنامه) رسیده است. متوسط سهم این متغیر در طول برنامه سوم توسعه ۱۲/۳ درصد بوده است.

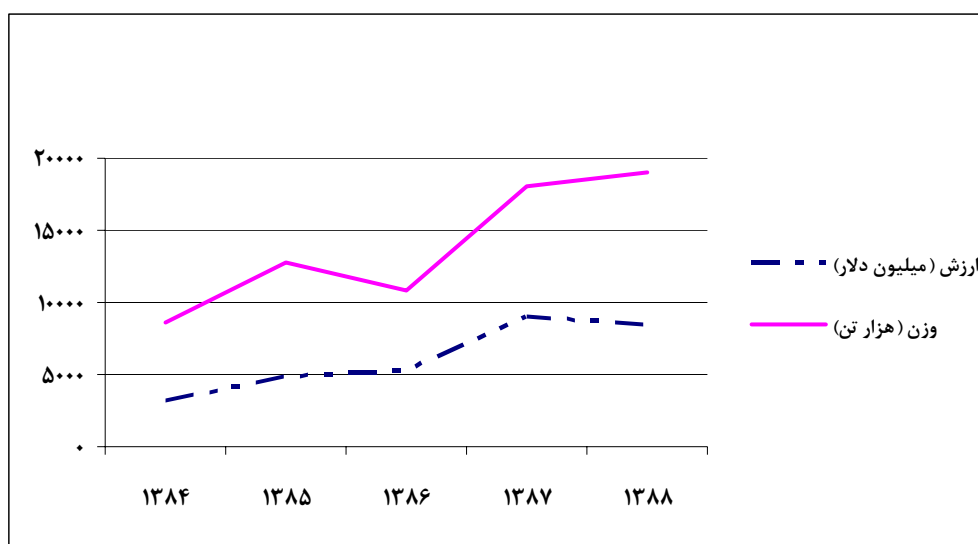

نمودار ۵. سهم واردات بخش کشاورزی از کل واردات کشور طی برنامه سوم توسعه (۱۳۷۹-۱۳۸۳)

عملکرد تجاری بخش کشاورزی در برنامه چهارم توسعه (۱۳۸۴-۱۳۸۸)

واردات

طی برنامه چهارم توسعه مقدار و ارزش واردات محصولات کشاورزی از روند افزایشی برخوردار بوده است. به گونه ای که مقدار واردات از ۸/۶ میلیون تن در سال ۱۳۸۴ به حدود ۱۹ میلیون تن در سال ۱۳۸۸ افزایش یافته است. ارزش واردات محصولات کشاورزی نیز از حدود ۳/۲ میلیارد دلار در سال ۱۳۸۴ به بیش از ۸/۴ میلیارد دلار در سال ۱۳۸۸ افزایش یافته است. میانگین واردات محصولات کشاورزی طی این دوره ۱۳/۸ میلیون تن به ارزشی بالغ بر ۵/۵ میلیارد دلار بوده است.

نمودار ۶. روند مقدار و ارزش واردات طی برنامه چهارم توسعه (۱۳۸۴-۱۳۸۸)

بررسی متوسط قیمت واردات محصولات کشاورزی در طول برنامه چهارم حاکی از یک روند افزایشی (بجز سال ۱۳۸۸) می باشد. طی این سالها متوسط قیمت واردات محصولات کشاورزی برای هر تن ۴۳۳/۵ دلار بوده است.

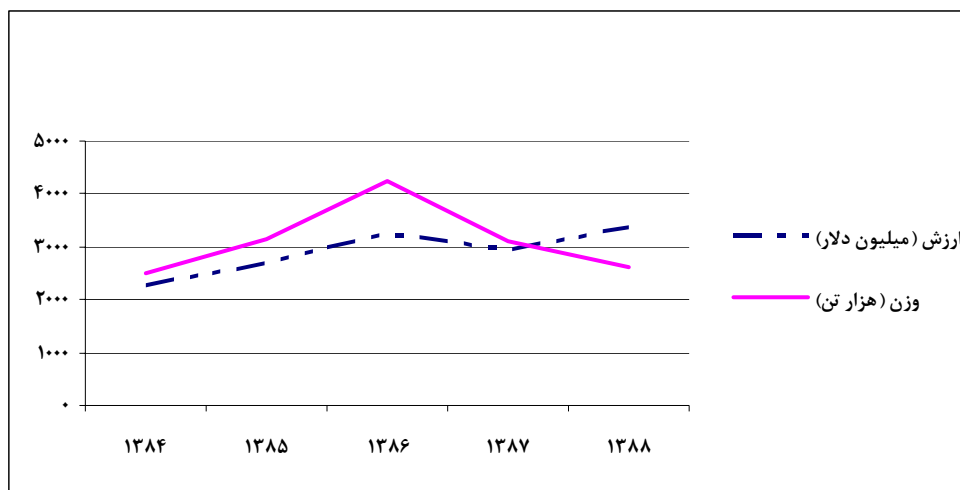
جدول ۴. روند واردات کالای کشاورزی و مواد غذایی طی دوره (۱۳۸۴-۱۳۸۸)

سال	ارزش (میلیون دلار)	وزن (هزار تن)	قیمت واردات به ازای هر تن (دلار)
۱۳۸۴	۳۱۶۴	۸۶۶۳	۳۶۵/۲
۱۳۸۵	۴۸۱۲	۱۲۸۱۱	۳۷۵/۶
۱۳۸۶	۵۲۶۰	۱۰۸۱۳	۴۸۶/۵
۱۳۸۷	۸۹۸۰	۱۷۹۹۲	۴۹۹/۱
۱۳۸۸	۸۴۰۵	۱۹۰۴۶	۴۴۱/۳
متوسط برنامه چهارم	۵۵۲۴	۱۳۸۶۵	۴۳۳/۵
میانگین نرخ رش سالیانه	۲۷/۶	۲۱/۷	۴/۹

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران و نتایج تحقیق.

صادرات

در سال‌های برنامه چهارم توسعه، صادرات محصولات کشاورزی با افت وخیز مواجه بوده است به طوری که از حدود ۲/۵ میلیون تن در سال ۱۳۸۴ (سال آغاز برنامه) به حدود ۴/۲ میلیون تن در سال ۱۳۸۶ افزایش یافت و سپس بایک روند کاهشی به حدود ۲/۶ میلیون تن در سال ۱۳۸۸ کاهش یافت. طی این دوره بیشترین و کمترین میزان صادرات از حیث وزنی به ترتیب در سال‌های ۱۳۸۶ و ۱۳۸۴ رخ داد. میانگین صادرات محصولات کشاورزی طی این دوره ۳/۱ میلیون تن به ارزش ۲/۹ میلیارد دلار بوده است.

نمودار ۷. روند مقدار و ارزش صادرات طی برنامه چهارم توسعه (۱۳۸۴-۱۳۸۸)

در طول برنامه چهارم توسعه متوسط قیمت صادراتی محصولات کشاورزی به ازاء هر تن از یک روند نوسانی برخوردار بود، به طوری که از ۹۰۸/۲ دلار در سال ۱۳۸۴ با یک روند کاهشی به ۷۷۲/۲

دلار در سال ۱۳۸۶ کاهش یافت و سپس به ۱۲۷۸/۸ دلار در سال ۱۳۸۸ افزایش یافت، با این حال میانگین قیمت هر تن محصولات کشاورزی صادر شده در برنامه چهارم توسعه ۹۵۳/۶ دلار بود که نسبت به متوسط آن در برنامه سوم توسعه بیش از ۳۰ درصد افزایش نشان می‌دهد. میانگین قیمت صادرات محصولات کشاورزی در برنامه چهارم توسعه ۲/۲ برابر متوسط قیمت واردات بوده است.

جدول ۵. ارزش و مقدار صادرات بخش کشاورزی در برنامه چهارم توسعه (۱۳۸۸-۱۳۸۴)

سال	ارزش (میلیون دلار)	وزن (هزار تن)	قیمت صادرات به ازای هر تن (دلار)
۱۳۸۴	۲۲۷۸	۲۵۰۸	۹۰۸/۲
۱۳۸۵	۲۶۹۰	۳۱۵۷	۸۵۲
۱۳۸۶	۳۲۶۵	۴۲۲۸	۷۷۲/۲
۱۳۸۷	۲۹۶۳	۳۰۹۶	۹۵۷
۱۳۸۸	۳۳۶۲	۲۶۲۹	۱۲۷۸/۸
متوسط برنامه چهارم	۲۹۱۱	۳۱۲۳	۹۵۳/۶
میانگین نرخ رشد سالیانه	۴۷/۵	۲۴/۵	۸/۹

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران و نتایج تحقیق.

تراز تجاری بخش کشاورزی

بررسی تراز تجاری در برنامه چهارم توسعه نشان می‌دهد که ترکیب تجارت خارجی محصولات کشاورزی و غذایی در سال ابتدایی برنامه چهارم توسعه، بهترین وضعیت را در کل سال‌های برنامه داشته است، به طوریکه در این سال تراز تجاری این کالاها ۸۹۳- میلیون دلار و نسبت صادرات به واردات ۷۲ درصد بوده که بهترین وضعیت در طول دو برنامه سوم و چهارم توسعه است، اما در طول برنامه چهارم این وضعیت با فراز و فرود مواجه شد. در سال دوم برنامه چهارم، تراز تجاری محصولات کشاورزی به بیش از ۲/۱- میلیارد دلار رسید و نسبت ارزش صادرات به واردات به ۵۶ درصد تنزل یافت. در سال ۱۳۸۶ مجدداً تراز تجاری محصولات کشاورزی با بهبود نسبی به حدود ۲- میلیارد دلار رسید و نسبت صادرات به واردات به ۶۲ درصد افزایش یافت. در سال ۱۳۸۷ ترکیب تجارت محصولات کشاورزی نامناسب‌ترین وضعیت را در طول دو برنامه سوم و چهارم توسعه تجربه کرد، به طوری که در این سال تراز تجاری محصولات کشاورزی و غذایی به حدود ۶ میلیارد دلار کسری مواجه شد و نسبت ارزش صادرات به واردات به ۳۳ درصد رسید.

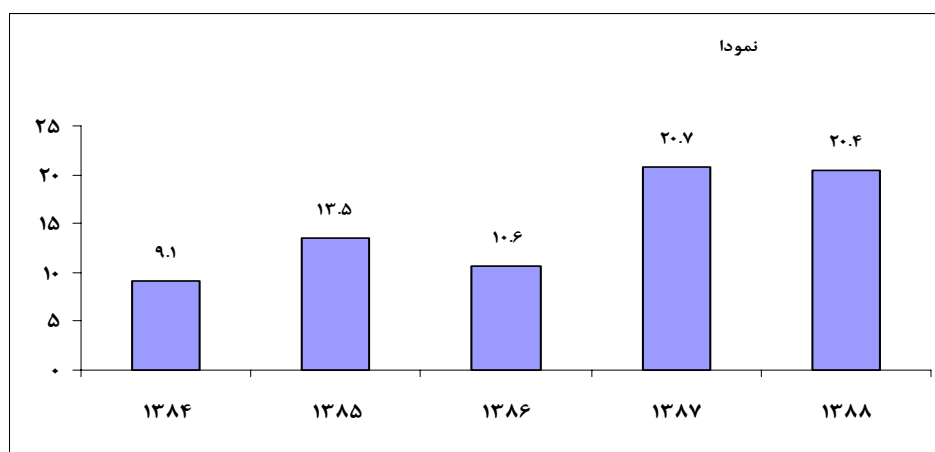
جدول ۶. وضعیت تولید و تجارت کشاورزی طی دوره (۱۳۸۴-۱۳۸۸)

سال	مقدار تولید (هزار تن)	حجم تجارت (میلیون دلار)	تراز تجاری (میلیون دلار)	نسبت ارزش صادرات به واردات (درصد)	نسبت واردات به تولید (درصد)
۱۳۸۴	۹۵۴۰۰	۵۴۴۲	-۸۹۳	۷۱/۸۴	۹/۱
۱۳۸۵	۹۴۶۷۶	۷۵۰۲	-۲۱۲۲	۵۵/۹	۱۳/۵
۱۳۸۶	۱۰۲۰۰۰	۸۵۲۵	-۱۹۸۰	۶۲/۲۵	۱۰/۶
۱۳۸۷	۸۷۰۰۰	۱۱۹۴۳	-۶۰۱۷	۳۳	۲۰/۷
۱۳۸۸	۹۳۱۴۸	۸۷۶۷	-۲۰۴۳	۶۲	۲۰/۴
متوسط برنامه چهارم	۹۲۲۴۴	۸۴۳۵	-۲۵۹۹	۵۷	۱۴/۹

مأخذ: گزارش های اقتصادی و ترازنامه بانک مرکزی ایران، گمرک جمهوری اسلامی ایران.

بررسی نسبت واردات به تولید محصولات کشاورزی

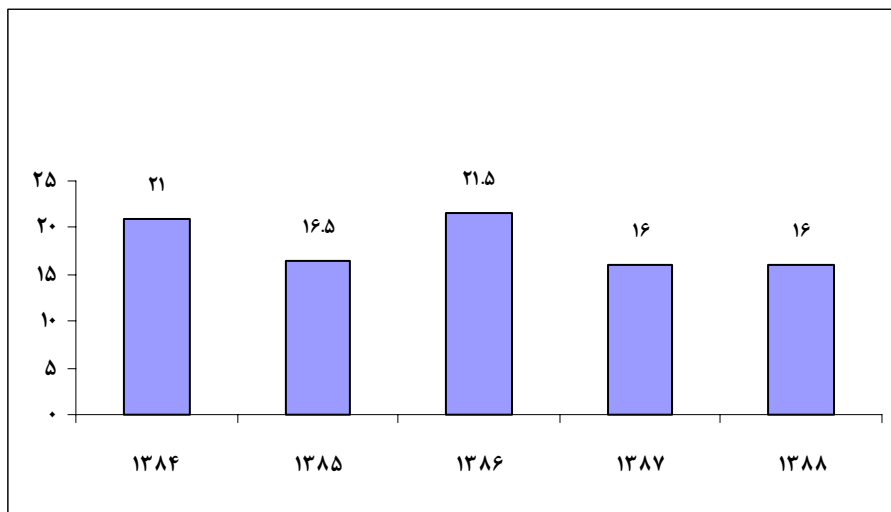
بررسی نسبت مقدار واردات به تولید محصولات کشاورزی طی برنامه چهارم توسعه نشان می دهد که این نسبت بجز در سال ۱۳۸۶ پیوسته در حال افزایش بوده است و از ۹/۱ درصد در سال ۱۳۸۴ با بیش از دو برابر رشد یعنی به ۲۰/۴ درصد در سال پایانی برنامه رسیده است، به طوری که میانگین سالانه این نسبت در برنامه چهارم توسعه ۱۴/۹ درصد بوده است.

نمودار ۸. نسبت واردات به تولید کشور طی برنامه چهارم توسعه (۱۳۸۴-۱۳۸۸)

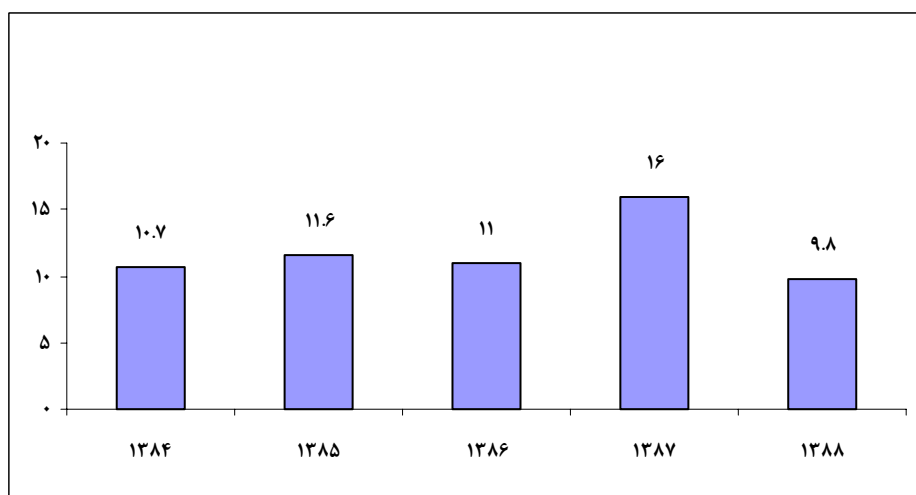
سهم محصولات کشاورزی از کل واردات و صادرات غیرنفتی

در طول برنامه چهارم توسعه، سهم محصولات کشاورزی از کل صادرات غیرنفتی روند نوسانی داشته به طوری که این سهم از ۲۱ درصد در ابتدای برنامه به ۱۶ درصد در سال پایانی برنامه کاهش یافته است.

نمودار ۹. سهم صادرات بخش کشاورزی از صادرات غیرنفتی طی برنامه چهارم توسعه (۱۳۸۴-۱۳۸۸)

همچنین روند سهم واردات کشاورزی از کل واردات غیر نفتی در برنامه چهارم توسعه، نیز پایدار نبوده به گونه ای که از ۱۰/۷ درصد در سال ابتدایی برنامه به ۹/۸ درصد در سال پایانی دوره رسیده است. متوسط سهم صادرات و واردات بخش از کل صادرات و واردات غیرنفتی به ترتیب ۱۸/۲ و ۱۱/۸ درصد بوده است.

نمودار ۱۰. سهم واردات بخش کشاورزی از کل واردات کشور طی برنامه چهارم توسعه (۱۳۸۴-۱۳۸۸)

مقایسه تطبیقی واردات و صادرات بخش کشاورزی طی دو برنامه توسعه

میانگین واردات و صادرات محصولات کشاورزی طی دو برنامه سوم و چهارم توسعه در جدول (۷) آورده شده است.

جدول ۷. مقایسه واردات و صادرات محصولات کشاورزی طی دو برنامه توسعه

ارزش (میلیون دلار)	وزن (هزار تن)	صادرات		ارزش (میلیون دلار)	وزن (هزار تن)	قیمت واردات به ازای هر تن (دلار)	قیمت واردات به ازای هر تن (دلار)	تراز تجاری (میلیون دلار)
		ارزش (میلیون دلار)	وزن (هزار تن)					
متوسط سالانه برنامه سوم	۲۶۳۶	۱۰۲۸۵	۱۲۰۹	۱۶۳۲	۷۳۳	۲۷۰/۹	-۱۴۲۷	
متوسط سالانه برنامه چهارم	۵۵۲۴	۱۳۸۶۵	۲۹۱۱	۳۱۲۳	۹۵۳/۶	۴۳۳/۵	-۲۵۹۹	
نرخ رشد	۱۰۱	۳۴/۸	۱۴۰	۹۱/۴	۳۰	۶۰	۸۲/۱	

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران.

جمع بندی و نتیجه گیری

بررسی تجارت محصولات بخش کشاورزی طی دو برنامه سوم و چهارم توسعه (۱۳۷۹-۱۳۸۸) نتایج زیر را در بر داشته است:

۱. در حالی که متوسط سالانه قیمت هر تن کالای صادراتی کشاورزی کشور در برنامه چهارم توسعه ۳۰ درصد نسبت به برنامه سوم توسعه افزایش یافت متوسط هر تن قیمت کالاهای وارداتی در برنامه چهارم توسعه ۶۰ درصد افزایش را نسبت به برنامه سوم توسعه تجربه کرد که حاکی از بدتر شدن قیمت های نسبی در حوزه تجارت محصولات کشاورزی بود. با این حال، مقایسه نسبت قیمت هر تن کالای صادراتی به وارداتی در برنامه سوم و چهارم توسعه که به ترتیب ۲/۷ و ۲/۲ برابر می باشد حاکی از صدور محصولات با قیمت و ارزش افزوده بالاتر در مقایسه با واردات محصولات ارزان تر و با ارزش افزوده کمتر است که از ظرفیت توسعه این بخش حکایت می کند، به طوری که هر گونه آزادسازی تجاری که به بسط تجارت خارجی در حوزه بخش کشاورزی بیانجامد از طریق مکانیزم قیمت به نفع ایران عمل خواهد کرد. در این خصوص شایان توجه است که در حوزه تجارت خارجی امکان صادرات بدون واردات وجود ندارد و نگاه های مرکانتلیستی که ناظر بر توسعه صادرات بدون واردات هستند منسوخ شده و نمی توانند ثبات و سلامت تجارت خارجی را تضمین کند، با این حال این امر نافی امکان مدیریت برخی اقلام محصولات کشاورزی از طریق سیاست های تعرفه ای و ارزی نیست.

۲. در حالی که متوسط حجم صادرات سالانه محصولات کشاورزی کشور در برنامه چهارم توسعه نسبت به برنامه سوم توسعه ۹۱/۴ درصد افزایش داشته، اما در پرتو افزایش قیمت محصولات کشاورزی در بازارهای بین‌المللی ارزش سالانه آنها بیش از ۲/۴ برابر شده است. این در حالی است که متوسط جهانی حجم صادرات سالانه محصولات کشاورزی در سال‌های برنامه سوم توسعه (۲۰۰۵-۲۰۰۹) نسبت به سال‌ها و برنامه چهارم توسعه (۲۰۰۴-۲۰۰۰) معادل ۲۲/۳ درصد افزایش داشته و ارزش سالانه آنها در حدود ۱/۷ برابر گردید که حاکی از بالا بودن نرخ رشد صادرات بخش کشاورزی کشور در مقایسه با متوسط جهانی آن می‌باشد. با این حال سهم ایران در صادرات جهانی محصولات کشاورزی اندک می‌باشد به طوری که میانگین سهم ایران از صادرات جهانی محصولات کشاورزی در برنامه سوم و چهارم توسعه به ترتیب ۰/۲۵ و ۰/۳۵ درصد بوده است.^۱ پایین بودن سهم ایران در صادرات جهانی محصولات کشاورزی در حالی است که ایران در تولید ۷ محصول از ۴۱ محصول عمده زراعی دارای مقام اول تا دهم و در تولید محصولات باغی از جمله پسته، خرما، کشمش و غیره دارای مزیت تولید می‌باشد. در این خصوص موضوعی که می‌بایست به آن توجه داشت این است که از برنامه‌ریزی برای صادرات مواد خام و اولیه کشاورزی به بازارهای جهانی به جای صادرات فرآوری شده اجتناب گردد، به طوری که تجربه سال‌های گذشته در خصوص زعفران، خرما، پسته، کشمش و غیره به شکل خام و اولیه نشان داد که نه تنها منافع اقتصادی حاصل از صادرات اولیه این محصولات پایین می‌باشد بلکه انتقال شوک‌های مختلف این محصولات در بازارهای مقصد به عنوان چالشی برای تولید این محصولات در کشور مطرح بوده است. مهم‌ترین اقلام صادراتی کشور را پسته، خرما، کشمش، زعفران، میوه‌جات و انواع خشکبار تشکیل داده است.

۳. در حالی که متوسط سالانه واردات محصولات کشاورزی ۳۴/۸ درصد طی سال‌های برنامه چهارم توسعه نسبت به برنامه سوم توسعه افزایش یافت، اما بدلیل افزایش قیمت محصولات وارداتی ارزش آن بیش از دو برابر گردید، این در حالی است که متوسط جهانی حجم واردات سالانه محصولات کشاورزی در سال‌های برنامه سوم توسعه (۲۰۰۹-۲۰۰۵) نسبت به سال‌های برنامه چهارم توسعه (۲۰۰۴-۲۰۰۰) برابر معادل ۲۱/۸ درصد افزایش داشته و ارزش سالانه آنها بیش از ۱/۷ برابر گردید که حاکی از بالا بودن نرخ رشد واردات محصولات کشاورزی در کشور در مقایسه با متوسط جهانی آن می‌باشد، به طوری که میانگین سالانه سهم ایران از واردات جهانی محصولات کشاورزی در برنامه چهارم و برنامه سوم توسعه ۶۳/۰ درصد و ۵۳/۰ درصد بوده است.^۲ بخشی از

۱. براساس آمار و اطلاعات سازمان خواربار و فرآورده‌های کشاورزی سازمان ملل متحد

۲. براساس آمار و اطلاعات سازمان خواربار و فرآورده‌های کشاورزی سازمان ملل متحد

افزایش واردات طی برنامه چهارم توسعه، به ویژه در سال‌های ۱۳۸۷ و ۱۳۸۸ را می‌توان به تأثیر خشکسالی بر تولید داخلی و افزایش نیاز به واردات به ویژه غلات و خوراک دام و طیور و کاهش نرخ تعرفه برخی از محصولات مانند قند و شکر، برنج و میوه‌ها نسبت داد. مهم‌ترین اقلام وارداتی را در کشور انواع غلات، قند و شکر، روغن نباتی، دانه‌های روغنی و نهاده‌های دامی تشکیل داده است. ۴. مقایسه نسبت واردات به تولید به عنوان شاخصی برای سنجش امنیت غذایی نشان می‌دهد که این شاخص از ۱۳/۳ درصد به ۱۴/۹ درصد افزایش یافته است. این در حالی است که تولید محصولات کشاورزی در برنامه چهارم توسعه بطور میانگین سالانه از نرخ رشدی بیش از ۱۹ درصد نسبت به برنامه سوم برخوردار بوده است با این حال بواسطه نرخ رشد بیشتر واردات (۳۴/۸ درصد) این نسبت در طول برنامه چهارم توسعه افزایش یافته است. با این حال اسناد بالادستی توسعه بخش کشاورزی و قوانین پنجساله توسعه کشور بر ضرورت رسیدن به خودکفایی در محصولات اساسی و ارتقاء امنیت غذایی در کشور تأکید شده است، از این رو تقویت ظرفیت‌های تولید داخلی جهت مواجه شدن با تهدیدات خارجی در این برهه از زمان ضروری است.

۵. بررسی کسری تراز تجاری نشان می‌دهد که علیرغم افزایش نسبت صادرات به واردات از حدود ۴۵ درصد در برنامه سوم به ۵۷ درصد در برنامه چهارم توسعه، کسری تراز تجاری بخش کشاورزی در برنامه چهارم نسبت به برنامه سوم از نرخ رشدی معادل ۸۲/۱ درصد برخوردار بوده است. این در حالی است که بخش کشاورزی کشور از پتانسیل‌های قابل توجهی در تولید و فرآوری محصولات زراعی، باغی و دامی برخوردار است و در صورت تنظیم راهبردهای تجاری مناسب در این بخش می‌تواند در ارزآوری و بهبود تراز تجاری نقش مثبتی ایفا نماید.